

tificiranje cijele zajednice izvan matičnoga prostora. Specifičnost Roma proizlazila je iz pripadanja drugome kulturno-civilizacijskom krugu, što ih je posljedično svrstalo u svijet okultnoga. Kroz srednjovjekovne predodžbe bili su smješteni u podneblje gdje su tradicije poput hiromantije, proricanja i čaranja dio kulturno-religijskoga života i kulture (422). Kulturnom transmisijom putem velikih migracija Roma, posebice od 11. stoljeća, te se prakse šire na kršćanski Zapad gdje su oblikovane kao bizarni fenomeni, a ne kao kulturna tradicija. Na primjeru fluidnosti identiteta autorica zaključuje kako se rase oblikuju kroz prožimanje i utjecaje religija, zakona, teologije, mitologije, tradicije, znanosti, ekonomije, ratovanja, a najmanje kroz pitanje biološke osnove i DNA.

Taj se zaključak u posljednjemu poglavlju može uzeti i kao generalni zaključak knjige jer je slojevitost u oblikovanju rasa, koju je autorica prikazala, dokaz upravo toga. Autorica zaključuje kako su razlike među ljudima bile selektivno isticane i pretvarane u trajne i fundamentalne termine kojima su etiketirane određene skupine kako bi se što jasnije smjestile u društvenu hijerarhiju. Ti etnorsni identiteti upućuju na zaključak o fluidnosti svih ljudskih identiteta, koji su uvijek u neizbježnom procesu promjena postojećih tradicija.

Paula Vuković

Zdenko Dundović, *Kapucinski hospicij u Zadru: u sjeni Gospe od Zdravlja, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2019, 335 stranica*

Knjiga pod gornjim naslovom autora Zdenka Dundovića, profesora pri Teološkome katehetskom odjelu Sveučilišta u Zadru, rezultat je višegodišnjega proučavanja povijesti Zadarske nadbiskupije kroz dugi niz stoljeća. U istraživanju je, uz relevantnu znanstvenu literaturu (domaću i inozemnu, poglavito

talijansku), uporabljeno obilje arhivskoga gradiva iz Arhiva Zadarske nadbiskupije, Državnoga arhiva u Zadru, Archivio di Stato di Venezia, Archivio dei cappuccini di Mestre, Archivio storico della Provincia dell'Umbria dei frati minori cappuccini kao i iz drugih arhivskih ustanova i knjižnica.

Knjiga započinje *Sadržajem* (4-5) i *Zahvalama* (7), a potom slijedi *Uvod* (8-25) u kojem se pregledno i sadržajno obrađuju važne etape iz povijesti kapucinskoga reda, iznose primjeri nazočnosti kapucina u Zadru u 16. stoljeću, bilježe pokušaji uspostavljanja kapucinskoga samostana u Zadru (u doba nadbiskupa Alojzija Molina i Minucija Minuccija, krajem 16. stoljeća) te raspravlja o mogućnosti da je hospicij, odnosno mala redovnička zajednica, postojala u 17. stoljeću. Na temelju tih činjenica autor iznosi pretpostavku da je zadarski kapucinski hospicij tijekom 17. stoljeća bio specifičnoga obilježja kao sastavni dio mletačkih vojnih postrojbi (posebice tijekom Kandijškoga i Morejskoga rata), odnosno u službi državne vlasti, a izvan jurisdikcije zadarskoga nadbiskupa. Zasigurno se radilo o prostoru koje je kapucinima dan na korištenje ili je uređen za njihove svakodnevne potrebe.

Prvo veće poglavlje naslovljeno je: *Kapucini u Zadru od 18. do početka 20. stoljeća (27-89)*. Razjašnjava se da je prvi hospicij otaca kapucina u Zadru izravno povezan s pregnućima zadarskoga nadbiskupa Vicka Zmajevića i svetištem Gospe od Zdravlja. Autor razmatra povijest same crkve podignute u 16. stoljeću, a koja je među zadarskim vjernicima oduvijek bila izrazito omiljena. Nadbiskup Zmajević je 1725. godine posvetio obnovu crkve, a hospicij je ustanovljen dukalom mletačkoga Senata od 1. prosinca 1736. godine. Gradnja je započela 1737. godine i kroz kraće je vrijeme zdanje bilo dovršeno. Nadalje se razmatraju podaci o kapucinima u Zadru u 18. stoljeću (zapisi iz matičnih knjiga), navode neki od ondje sahranjenih pojedinaca (Vicko Zmajević, kanonik Karlo Felicinović, general Marko Antun Bubić i drugi), nabrajaju

se neki kapucini i opisuje njihovo djelovanje, donosi se popis kapucinskih provincijala i utvrđuje odnos mletačkih vlasti prema kapucinima na državnome teritoriju Serenissime. Važno svjedočanstvo o tamošnjim kapucinima jesu izvješća zadarskih nadbiskupa koncem 18. i početkom 19. stoljeća, a razmatra se i njihov privremeni odlazak iz Zadra te povratak u doba nadbiskupa Petra Dujma Maupasa u drugoj polovici 19. stoljeća. Zanimljiv je i osvrt na djelovanje fra Leopolda Bogdana Mandića, provincijala zadarskih kapucina od 1897. do 1899. godine.

Slijedi cjelina *Venetski kapucini u Zadru od 1900. do 1937. godine* (91-181). Kapucinsku zajednicu u Zadru tada su poglavito činili Talijani, često u ne baš dobrim odnosima sa zadarskim nadbiskupima i hrvatskim svećentvom općenito. Ipak, naglašava autor, iskazi neposlušnosti i suprotstavljanja čelnicima zadarske crkve, ponajprije ogleđani u crkvenim pitanjima, ne umanjuju primjeren redovnički život kapucina i duhovni prinos religijskome životu Zadra toga vremena. Najveći se prijepor odnosio na proširenje svetišta Gospe od Zdravlja, što je nužno povlačilo sukob s političkim vlastima te velikim dijelom odredilo sudbinu zadarskoga kapucinskog hospicija odnosno nazočnost venetskih kapucina u Zadru. Važna se istraživačka pozornost poklanja problematici internacije kapucina iz Zadra tijekom Prvoga svjetskog rata i internacijskome kampu u Katzenau kraj Linza, a posebno se obrađuje i životni put i djelovanje fra Klementa Marije Pavića, vojnoga kapelana hrvatskih postrojbi u sklopu austro-ugarske vojske od 1915. do 1918. godine. Nakon talijanske okupacije Dalmacije te osobito nakon Rapalskoga ugovora (1920.) i pripajanja Zadra Italiji situacija za nadbiskupa i hrvatsko svećenstvo u Zadru postala je – zbog prisilne talijanizacije – vrlo teška, a upravljanje nadbiskupijom preuzeo je apostolski administrator Giovanni Borzatti. U tome razdoblju kapucini iskazuju želju za odlaskom iz Zadra iako je provođenje te odluke Borzatti odugovlačio. Nepovoljnim je okolnostima pridonošila i financijska oskudica kapucina, a u

pitanje njihova ostanka ili odlaska intenzivno se uključila i politika. Razmatra se, nadalje, djelovanje kapucina u Zadru u navedeno vrijeme, ponajprije promatrano kroz mandate pojedinih predstojnika, kao i projekti obnove hospicija i proširenja crkve Gospe od Zdravlja iz dvadesetih godina 20. stoljeća. Sve je to okončano kada su, gotovo potišto, kapucini venetske provincije zauvijek napustili Zadar u prosincu 1937. godine, a tada su zadarski hospicij preuzeli kapucini iz Umbrije.

Završno poglavlje (*Umbrijski kapucini u Zadru i kraj zadarskoga hospicija*, 183-219) obrađuje razdoblje od 1937. do 1945. godine, a važan izvor je kronika hospicija redovnika umbrijske provincije. Temeljem kronike razmatra se sastav kapucinske obitelji, izbor u samostanske službe, promjene službe i premještanje iz samostana u samostan, izostanci kapucina iz samostana/hospicija, vizitacije generala, provincijala i ostalih osoba, redovničko odijevanje, svečani zavjeti, mlade mise i slično, imenovanja, službe i počasti dodijeljene pojedinim redovnicima, propovijedi kapucina u rezidenciji ili izvan nje, bolest i smrt redovnika, izvanredne svetkovine i slavlja u samostanu, odnos s crkvenim i državnim vlastima, izgradnja i obnove, vjerski i svjetovni događaji u samostanu te ostali događaji koje su pisari držali vrijednima zapisati. Turbulentno vrijeme Drugoga svjetskog rata konačno je najavilo kraj kapucinske zajednice u Zadru, gradu teško stradalome u savezničkim bombardiranjima, prilikom čega je oštećena i crkva Gospe od Zdravlja. Uvidom u dokumente Arhiva Zadarske nadbiskupije, osobito prepiskom s gradskom Prefekturom i vojnim vlastima, razvidna je velika količina odredbi i naredbi vezanih za politički i vojni život grada tijekom ratnih događanja. Stil pisanja državnih dokumenata upućuje na to da je talijanski kler kao i onaj koji je nagnjao talijanstvu tada bio sredstvo u rukama politike odnosno da je djelovanje klera bilo u velikoj mjeri uvjetovano odlukama državnih vlasti. Godine 1945. uslijedila je partizanska represija prema političkim nepoćudnicima, ponajprije Talijanima, što je zahvatilo i kler.

Te godine kapucini trajno napuštaju Zadar, a posljednji je bio fra Giovanni iz Norcije, koji je – uz svoje neprijeporno političko protalijansko opredjeljenje – zaslužan za sačuvanost slike Blaža Jurjeva s prikazom Gospe od Zdravlja odnosno Gospe od Kaštela (15. stoljeće) oko koje je podignuto svetište koje je konačno u izvornome obliku restaurirano 1990. i 1991. godine.

Slijede *Slikovni prilozi* (224-235) te prijepisi pojedinih dokumenata važnih za poznavanje povijesti djelovanja kapucina u Zadru. To su: *Prijepis kronike zadarskoga hospicija umbrijskih kapucina* (239-305), *Projekt arhitekata Luigija Leporinija za proširenje svetišta Gospe od Zdravlja* (306-310), *Novinski članak o obnovi Gospine slike Blaža Jurjeva 1938. godine* (311-313) te popis izvora i literature (314-335).

Monografija Zdenka Dundovića, vrsnoga poznavatelja svekolikih aspekata iz povijesti Zadarske nadbiskupije, zaokruženo je djelo koje nas, zahvaljujući velikome istraživačkom trudu autora i njegovome radu u nizu domaćih i inozemnih arhiva, vrlo cjelovito upoznaje s do sada manje znanom epizodom iz povijesti djelovanja kapucina na hrvatskome tlu. Pregnuća nadbiskupa Zmajevića, zasigurno jednoga od vodećih crkvenih dostojanstvenika na našim prostorima u prvoj polovici 18. stoljeća, nastojanja drugih zadarskih nadbiskupa, djelovanje pojedinih provincijala i prinosi venetskih i umbrijskih kapucina, a sve uz prožetost brojnim problemima kako političke, tako i financijske prirode, samo su neke od tema koje su pomno obrađene u ovoj knjizi. Uz brojne priloge knjiga je opremljena brojnim ilustrativnim materijalom i tablicama, što pridonosi njezinoj kvaliteti te potvrđuje ozbiljnost i odlične rezultate izdavačke djelatnosti Sveučilišta u Zadru.

Lovorka Čoralčić

Nikola Čolak, *Regesti Marittimi Croati / Hrvatski pomorski regesti*, sv. III., a cura / uredila Zrinka Podhraški Čizmek, Split: Odsjek za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu, 2017, 688 stranica

Profesor Nikola Čolak (Janjevo, 1914. – Padova, 1996.), povjesničar i publicist, politički emigrant u vrijeme Jugoslavije (od 1966. godine) izniman je primjer nemalo lake životne sudbine, koja je u velikoj mjeri odredila njegovu osobnu (obiteljsku), ali i znanstvenu putanju. Djelujući od 1954. do 1965. godine u Zadru (u ondašnjemu Historijskom arhivu i u Institutu za društvene nauke JAZU-a), istraživao je gospodarsku povijest Dalmacije, ponajprije Zadra, u srednjemu i ranome novom vijeku s težištem na agrarno-proizvodnim odnosima u zadarskome distriktu te ribarstvu, pomorstvu i proizvodnji soli u dalmatinskim obalno-otočnim komunama. Obavio je također i manja istraživanja iz područja demografskih kretanja u Dalmaciji, povijesti institucija u Zadru, hrvatskoga narodnog preporoda u Dalmaciji te crkvene povijesti otoka Hvara.

Središnja Čolakova djela nastala su u sklopu obuhvatnoga rada u okviru Centra di studi storici Croati, koji je osobno osnovao u Veneciji. Zasigurno su to *Hrvatski pomorski regesti / Regesti Marittimi Croati*, a riječ je o dvije opsežne knjige gradiva o hrvatskomu pomorstvu *settecenta*, objavljene u Padovi 1985. i 1993. godine. U prvome svesku nalazi se 4890 unosa sakupljenih u Državnome arhivu u Veneciji i onome u Fanu, a u drugome svesku objavljeno je njih 6891 iz Državnoga arhiva u Veneciji i onoga u Ankoni.

Pred nama je treći svezak istoga naziva pri čemu je regeste, pohranjene u Čolakovoj ostavštini u Hrvatskome državnom arhivu, priredila za tisak njegova unuka Zrinka Podhraški Čizmek pripremlivši ih za tisak na istovjetan način na koji su bile obrađene i regeste iz prva dva sveska. Gradivo temeljem kojega su načinjene regeste trećega sveska